

Esipuhe

Kirja pohjautuu teokseen *Mistä on pienten sanat tehty – Lasten äänteellinen kehitys* (toim. Kunnari & Savinainen-Makkonen 2004). Tähän täysin uudistettuun painokseen on koottu viimeaikainen tieto äänteellisen kehityksen edellytyksistä, suomalaislasten äänteellisen kehityksen tyypillisistä piirteistä ja siihen liittyvistä pulmista sekä äänteellisen kehityksen kuntoutuksesta. Kirjassa ei pyritä lapsen kielen ja puheen kehityksen kattavaan kuvaukseen vaan keskitytään ainoastaan kielen yhteen osa-alueeseen, fonologis-foneettiseen kehitykseen eli niin kutsuttuun äänteelliseen kehitykseen. Kirja on tieteelliseen tietoon pohjautuva oppikirja ja erityisesti puheterapeuteiksi, psykologeiksi, terveydenhoitajiksi, opettajiksi tai erityisopettajiksi opiskeleville. Kirjaa voi suositella myös esimerkiksi foniatriaan, lastenneurologiaan sekä korva-, nenä- ja kurkkutauteihin erikoistuvien lääkäreiden perusteokseksi.

Suomalaisia lapsia tutkiessamme olemme todenneet, että suomea omaksuvien lasten äänteellinen kehitys poikkeaa – muun muassa suomen kielen rakenneominaisuuksien vuoksi – esimerkiksi angloamerikkalaisten lasten äänteellisestä kehityksestä. Niinpä vieraiden kielten pohjalta laadittuja kehityslinjoja sekä arviointi- ja terapiamenetelmiä ei voi suoraan soveltaa suomen kieleen. Kirja pyrkiikin tuomaan tämänhetkisen suomalaisen tutkimustiedon kliinisen työn tueksi.

Kirja jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa käsitellään äänteellisen kehityksen edellytyksiä. Toisessa osassa kuvataan normaalia kehitystä ja hahmotellaan äänteellisen kehityksen merkkipaaluja. Kolmannessa osassa perehdytään äänteellisen kehityksen ongelmiin ja niiden kuntoutukseen.

Kirjan alussa, luvussa 1, lukija perehdytetään fonologian peruskäsitteisiin. Ensimmäinen osa, äänteellisen kehityksen edellytykset, alkaa luvusta 2, jossa käsitellään vauvan ääntöelimistön anatomista kehittymistä ja sitä, kuinka fysiologiset perustoiminnot, kuten hengitys ja imeminen, siirtyvät vähitellen tahdonalaiseen ohjailuun. Puhe-elimistön kypsymisen rinnalla kehittyy vaiheittain myös puheäänteiden erottelu. Luvussa 3 perehdytään siihen, kuinka pieni lapsi oppii havainnoimaan ympäristöään ja valikoimaan äänien maailmasta puheelle

ominaiset piirteet. Luvussa 4 käsitellään äänteellisen kehityksen hermostollista perustaa ja puheentuoton säätelyjärjestelmää. Biologinen ja neurologinen kypsyminen ovat välttämättömiä, mutta yksinään ne eivät kuitenkaan riitä puheen, kielen ja kommunikoinnin omaksumiseen. Luvussa 5 pohditaankin, miten varhainen vuorovaikutus ja ympäristö vaikuttavat lapsen äänteelliseen kehitykseen.

Äänteellisen kehityksen kulkua kuvaava kirjan toinen osa koostuu kuudesta erillisestä luvusta. Luvussa 6 käsitellään fonologisen kehityksen yhteyttä muuhun kielelliseen kehitykseen sekä äänteellisen kehityksen kausijaotteluja. Varhaisen ääntelyn ja jokeltelun vokaaleja ja konsonantteja sekä jokeltelun yhteyttä puheen kehitykseen selvitetään luvussa 7. Jokeltelun rinnalle ilmaantuvat noin vuoden iässä rakenteeltaan yksinkertaiset sanahahmot, joilla viestitään jo tehokkaasti. Luvussa 8 käsitellään tätä 50 ensimmäisen sanan vaihetta. Vaikka lapsi osaa tuottaa jo melkoisen määrän niin vokaaleja kuin konsonanttejakin, äänneiden yhdistely on sanoissa vielä haasteellista. Siksi ensimmäiset sanahahmot rajoittuvat muutamisiin yksinkertaisiin sanarakenteisiin. Sama rakenteiden yksinkertaistaminen tulee esille aikuisten lapsille suuntaamassa hoivapuheessa, jolla on todettu olevan myönteinen vaikutus lapsen kielen kehitykseen. Luvussa tarkastellaan myös äänteellisen kehityksen vaikutusta kieliopin kehitykseen.

Sanaston kasvaessa edelleen lapset alkavat käyttää erilaisia systemaattisia yksinkertaistamisstrategioita selviytyäkseen kieleemme rakenteiden haasteista. Luvussa 9 käsitellään näitä systemaattisen fonologisen kehityksen kaudeksi nimetyn vaiheen ilmiöitä. Vähitellen verbaalimotoriset taidot kypsyvät, ja oman puheen kuulonvarainen hahmottaminen tarkentuu. Fonologisen viimeistelyn kaudella, joka ajoittuu kouluiän kynnykselle, opitaan viimeisetkin konsonantit, mutta foneettisia taitoja hiotaan silti pitkälle nuoruusikään. Sanojen taivutusta omaksumissa suomalaislapsen täytyy oppia suuri määrä äännevaihteluita. Nämä morfologiset vaihtelut ovat olennainen osa kieltämme, koska niiden avulla muodostamme lauseita. Kirjassa tuodaan esille myös fonologisten taitojen arvioinnin tärkeys, sillä kaikkien lasten kehitys ei noudata tyypillistä kehityskulkua. Luvussa 10 käsitellään fonologisten taitojen arviointimenetelmiä ja fonologisten aineistojen kirjaamiskäytäntöä. Kirjan toinen osa päättyy lukuun 11, jossa esitetään fonologisen kehityksen teoreettisia kuvausmalleja erityisesti optimaalifonologian näkökulmasta.

Kirjan kolmannen osan luvut keskittyvät äänteellisen kehityksen ongelmiin ja niiden kuntoutukseen. Luvussa 12 pohditaan äänteelliseen kehitykseen liittyviä diagnosoinnin haasteita. Luvussa 13 käsitellään tyypillisiä äännevirheitä ja artikulaatioterapiaa. Sen jälkeen perehdytään epätyypilliseen kehitykseen: fonologisen järjestelmän häiriöihin luvussa 14 sekä puheen motorisiin ongelmiin luvussa 15.

Tyypillisiä lasten motorisia puhehäiriöitä ovat verbaalinen dyspraksia, dysartria ja puheen sujuvuuden ongelmat, kuten änkytys ja sokellus. Haasteita äänteelliseen kehitykseen aiheuttavat myös erilaiset kuuloviat, jotka voivat vaikeuttaa puhutun kielen omaksumista merkittävästi. Näihin paneudutaan luvussa 16. Viime vuosikymmenen aikana kehittyneet sisäkorvaistutteet ovat tarjonneet aikaisempaa paremmat edellytykset puhutun kielen oppimiseen.

Rakenteellisista poikkeavuuksista yleisimpiä ovat huuli-suulakihalkiot. Huuli-suulakihalkiolasten syömisen ja äänteellisen kehityksen haasteita tarkastellaan luvussa 17. Suomessa esiintyy lisäksi erilaisia muita rakenteellisia ja toiminnallisia ongelmia, joista useimmat ovat oireyhtymiin kuuluvia poikkeavuuksia. Niihin liittyviä moninaisia äänteellisen kehityksen ongelmia ja kuntoutusta käsitellään luvussa 18. Kirjan viimeisessä luvussa 19 pohditaan terapiamuotojen valintaa, kuntoutuksen vaikuttavuutta ja eettisiä kysymyksiä, muun muassa vähäisten resurssien vaikutuksia.

Rahallisesti kirjan valmistumista on tukenut Suomen Akatemia. Meidän toimittajien ja kirjan muiden kirjoittajien työtä ovat monin tavoin kannustaneet ja avustaneet useat ystävät, työtoverit ja kollegat, joille osoitamme kiitokset. Lisäksi kiitämme konsultaatioavusta erityisesti seuraavia henkilöitä:

Jorma Rautio, plastiikkakirurgian erikoislääkäri, Huuli- ja suulakihalkiokeskus, HYKS

Katri Saaristo-Helin, puheterapeutti, FT

Kari Suomi, fonetiikan professori, Oulun yliopisto

Oulussa ja Espoossa helmikuussa 2012

Sari Kunnari ja Tuula Savinainen-Makkonen